

OM MORALISKA KORTSLUTNINGAR

(Kolumn ÅU 1.2.01)

Lars Hertzberg

I en kolumn i ÅU 28.12.00 drog _Jarl Ahlbeck_ paralleller mellan den gröna ideologin och vissa nazistiska idéer. Kolumnen var provokativ, men den tog upp frågor som är värda att diskutera, eftersom det sällan anläggs historiska eller politiska perspektiv på den gröna rörelsen. Hur kan vi bäst förstå det ekologiska uppvaknande (eller den ekologiska väckelse) som ägt rum sedan 60-talet? Hur har man tänkt sig att genomdriva de miljöpolitiska åtgärder som anses nödvändiga? Hur genomgripande är de sociala och ekonomiska konsekvenser åtgärderna skulle få? Varför är så många politiker oberörda av de grönas argument? De gröna utgår tydligen från att rapporterna om nedsmutsning eller om naturens utarmning ska ha en självskrivet genomslagskraft, men på den punkten förefaller de ha misstagit sig.

Mot bakgrund av denna brist på dialog är det kanske följdriktigt att ingen representant för de gröna svarade på Ahlbecks kolumn. Däremot skrev _Hans Rosing_ (9.1.01) ett kritiskt bemötande. Han ansåg att Ahlbecks argumentation var ojuste, att han försökte belasta de gröna genom att böra bruk av "skuld genom association". Rosings kritik var säkert till stor del befogad. Hans viktigaste poäng var att det länge funnits en motström i den europeiska kulturen inom vilken man propagerat för ett enkelt liv i harmoni med naturen. Dessa idéer kan alltså ingalunda förknippas med nazismens uppkomst. Men Rosings inlägg anlade i sin tur, tyckte jag, ett förenklande perspektiv på motsättningarna. Han såg problematiken som en konflikt mellan dem som vill bevara naturen och dem som vill exploatera den.

Ordet "exploatera" har en negativ laddning. Det är besläktat med begrepp som rovdrift och utsugning. Men när industrialismen uppstod såg man knappast problematiken som ett val mellan att exploatera och bevara naturen. Givetvis hade industrialismen från början vissa inhumana drag: mänsklig arbetskraft utnyttjades hänsynslöst för ekonomisk vinning. Men industrialiseringen har också haft positiva förtecken, den har inneburit välstånd och sysselsättning, den har framställt förnödenheter som underlättar människors liv. Och föreställningen att mänsklig verksamhet kan medföra en bestående inverkan på naturen var främmande för 1800-talets människa.

*

Debatten kring miljöhoten får ofta manikeiska drag. (Manikeismen var en antik religion som betraktade tillvaron som en kamp mellan goda och onda krafter: det onda är alltigenom ont och det goda alltigenom gott – till skillnad från uppfattningen att de flesta mänskliga motiv är sammansatta och innehåller möjligheter både till godhet och ondska.) Det manikeiska ligger i föreställningen att konflikter och problem i samhällslivet direkt avspeglar de enskilda medborgarnas moraliska brister. Slöseriet med naturens resurser beror på att enskilda människor är giriga och omätliga i sina materiella begär. På samma sätt tänker man sig att välfärdssamhällets upplösning beror på att människor inte längre bryr sig om varandra, att krig uppstår därför att människorna är förblindade i sitt hat mot andra folk osv. Vi själva och människorna i vår närmaste omgivning är visserligen oskyldiga, men bakom hörnet lurar den grå massan av tanklösa och bottenlöst själviska individer.

Jag tror inte detta är ett fruktbart perspektiv. De flesta människor är, när man lämnar dem i fred, i stort sett hyggliga och anständiga, samtidigt som de är behäftade med vanliga mänskliga brister, vilket gör att många människor under extraordinära omständigheter rentav kan förledas att medverka till oerhörda brott, medan några få förmår höja sig till offervilja och hjältemod.

Människans potential för godhet eller ondska genomgår knappast heller några betydande förändringar under historiens lopp. Jag tror inte att nutidens människa är mera materialistisk än människan på 1700- eller 1500-talet. Det som förändras är kulturen och våra levnadsomständigheter. Vill man åstadkomma förändringar i samhällslivet gör man därför klokt i att inte förlita sig på djupgående förändringar i människornas sinnen. Vad vi kan påverka (och också det i begränsad utsträckning) är hur det gemensamma livet är organiserat. (Detta är, tror jag, en syn på människan som delas av kristendomen och marxismen.)

*

Individuell moral och det gemensamma bästa kan i vissa fall t.o.m. stå i ett motsatsförhållande. Den holländsk-engelske läkaren _Bernard Mandeville_ gav 1729 ut

skriften "The Fable of the Bees; Or Private Vices, Publick Benefits" (Fabeln om bina, eller privata laster, offentliga vinningar), där han försökte visa att det som mer än allt annat sätter fart på ekonomins hjul (något som på den tiden ansågs otvetydigt värdefullt) var människornas fåfänga och deras behov av flärd (i vår tid kunde man tillägga: behovet av underhållning). En välfungerande ekonomi förutsätter dessutom att de som utför ekonomiska transaktioner försöker maximera sin vinst på motpartens bekostnad. En ohöljd själviskhet i ekonomiska sammanhang kommer alltså helheten till gagn. (Men glöm inte: den upphör inte för den skull att vara själviskhet.)

Mandevilles skrift väckte anstöt i hans samtid, men en kärna av sanning finns det onekligen i hans tankar. Man kunde säga att han för den fria marknadshushållningen ville göra det som Machiavelli hade gjort för politiken.

*

Det finns också exempel på det omvända förhållandet: att en individ som följer samvetets bud bidrar till det onda som sker. Ett orättfärdigt krig möjliggörs kanske av soldater som tar avstånd från kriget men inte kan tänka sig att dra sig undan i trygghet medan deras kamrater offerar livet.

En högt uppsatt officer i den israeliska armén som intervjuades i TV-programmet "60 Minutes" gav uttryck för ett moraliskt dilemma av den här arten. Han var ytterst kritisk mot bosättarna som hade tvingat in Israel i den pågående konflikten med palestinierna, och därigenom försatt landet i en moraliskt ohållbar situation. Men samtidigt ansåg han att det, när konflikten en gång blossat upp, vore otänkbart att Israel skulle visa sig mottagligt för påtryckningar. Det var hans plikt att tjäna Israel i en situation landet aldrig borde ha råkat in i (en typ av dilemma som kanske inte är helt obekant från vår egen historia).

Den israeliske officeren talade inte ur ett vilselett samvete. Hans argumentering var övertygande. Men å andra sidan kommer konflikten troligen att lösas först när båda parterna lyckas döva sina samveten och glömma alla oförrätter.

*

Frestelsen att anlägga ett manikeiskt perspektivet på politiska och ekonomiska problem är onekligen stor. Det erbjuder två fördelar. Man slipper fördjupa sig i de komplicerade orsakssambanden bakom olika fenomen. Problemen bottnar helt enkelt i andra människors uselhet (politikernas, opinionsbildarnas, affärsmännens eller den grå massans). Samtidigt fritar detta en från ansvaret för det som sker: man kan trösta sig med tanken att de andra får skylla sig själva för att det går som det går.